

Oldehove

DOOR H.J. ZIJLSTRA*)

De scheve, kromme en nooit afgebouwde toren de Oldehove. In onmogelijk korte tijd, van najaar 1972 tot begin 1974, werd de restauratie volbracht, waarin al in de beginfase het materiaal 40 meter omhoog moest worden gebracht.

De scheve, kromme en nooit afgebouwde toren de Oldehove beheerst al zo lang het Leeuwarder stadsbeeld dat hij welhaast onvermijdelijk het onderwerp van allerhande verhalen moest worden. Eén van de belangrijkste is, dat hij ooit als vuurbaak aan de Middellzee, een vroeg-middeleeuwse binnenzee, die Friesland vrijwel doormidden sneed, is gebouwd. Niets is minder waar, want toen met de bouw van de Oldehove werd begonnen (1529) was de Middellzee al bijna twee eeuwen door dichtslibbing verdwenen.

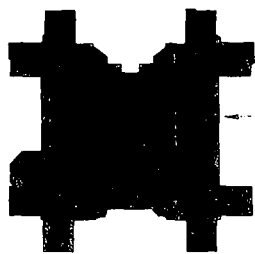
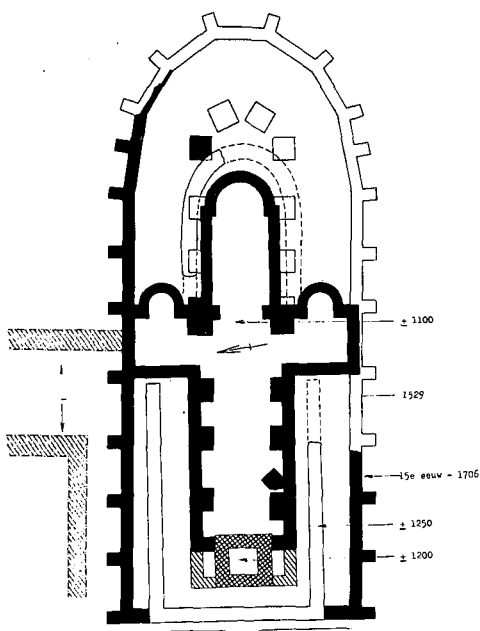
Uit archeologische onderzoeken is gebleken, dat zich op de terp Oldehove omstreeks 1100 reeds een tufstenen kerkje bevond, dat vermoedelijk vele tientallen jaren een voorganger heeft gehad in een houten schuurkerk. In de 13de eeuw heeft men plannen gehad het tufstenen kerkje te vervangen door een grotere kerk. Men is echter nooit verder gekomen dan de aanleg van de funderingen. Pas in de 15de eeuw begon men met de bouw van een nog weer grotere driebeukige basiliek, de Sint Vituskerk. In het begin van de 16de eeuw werden er plannen gemaakt voor een grote kruiskerk met een toren, de Oldehove. Afgeleid van de omvang van de kruiskerk had de Oldehove zeker een hoogte van 80 meter moeten krijgen. Over de vormgeving kunnen we slechts gissen.

Voor de bouw van deze geweldige kerk deden de Leeuwarders een beroep op alle Friezen en niet vergeefs, want weldra stroomden de giften binnen: niet alleen in geld maar ook in 'natura' in de vorm van bouwmaterialen. Er werd zelfs een steenbakkerij even ten oosten van Leeuwarden verhuurd onder het beding, dat van elk baksel stenen 7.000 stenen 'der kercken ten profyte' moesten worden geleverd. Een ander middel om tot realisering van de voorgenomen bouwplannen te komen was het opleggen van steenboeten. Had men een burgerlijk of geestelijk misdrijf begaan dan kwam de schandpaal of 'juffertje driestreg' er niet meer aan te pas maar werd men eenvoudig veroordeeld tot het leveren van zoveel stenen, een hoeveelheid kalk of andere bouwstoffen.

Op 28 mei 1529 was het dan zo ver, dat het stedelijk bestuur van Leeuwarden en de kerkvoogden van Oldehove aan de uit Duitsland afkomstige meester Jacob van Aken de bouw van een nieuwe toren en kerk te Oldehove opdroegen. Als beloning kreeg deze bouwmeester acht stuivers per dag, een vrije woning en gedurende de zes jaar, waarop de bouw geschat werd, elk jaar een 'eerlyck niuw kleid'. Acht stuivers lijkt weinig, maar in vergelijking tot de daglonen van de handwerkslieden, die aan de kerk en toren werkten, mag toch wel van een redelijke beloning worden gesproken. Die handwerkslieden verdienden namelijk één braspennig per dag. Dat was zes centen en zij moesten het stellen zonder een jaarlijks 'doorwerkpak'.

Bouwmeester Van Aken was van huis uit vrij stevige bouwgrond gewend en het bouwen op de Friese klei was voor hem zonder twij-

*) De heer H.J. Zijlstra is beleidsmedewerker bij de gemeentelijke Dienst Monumentenzorg Leeuwarden.

Oldehove
1529 - 1533
gebouwd

Oldehove

Bouwgeschiedenis van torens en kerken van Oldehove door de eeuwen heen.

± 1100 werd een tufstenen kerkje met transept op de terp gebouwd, vermoedelijk als opvolger van een houten schuurkerkje.

± 1200 werd het tufstenen kerkje aan de westzijde uitgebreid met een toren met twee zijkapellen.

± 1250 heeft men het plan gehad de tufstenen kerk te vervangen door een grotere van kloostermoppen; men is toen echter niet verder gekomen dan het leggen van een fundering.

15de eeuw is een driebeukige basiliek ontstaan, waarvan de muurresten in 1706 werden afgebroken, waarna de vrijkomende grond met bomen werd beplant.

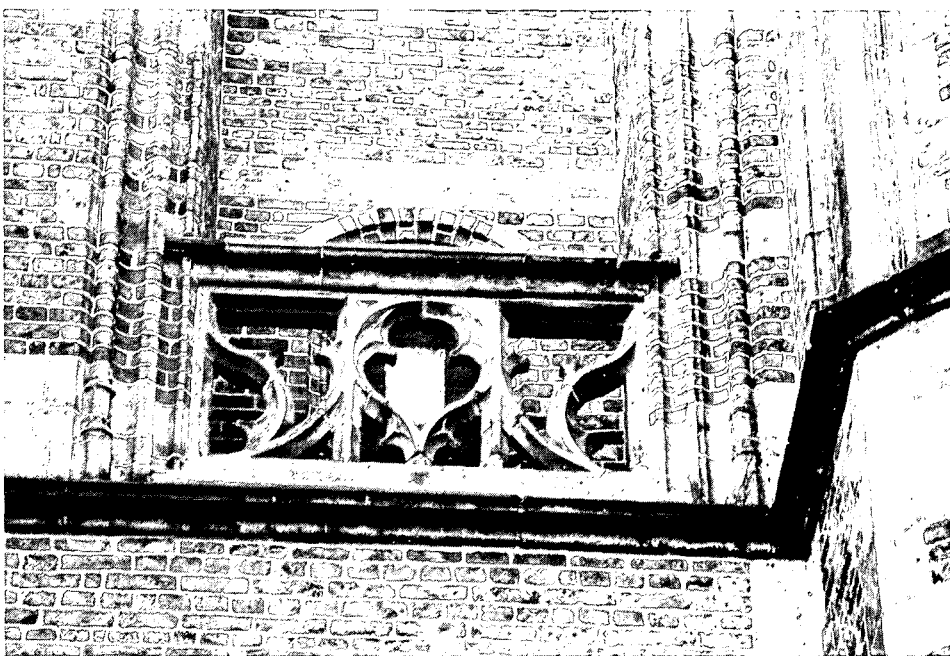
1529-1533 bouwtijd van de toren de Oldehove, die nimmer is afgemaakt, maar dienst had moeten doen voor een geweldige nieuwe kruiskerk.

1529 uit in 1969 verricht oudheidkundig bodemonderzoek is komen vast te staan dat gelijk met de bouw van de Oldehove ook een begin is gemaakt met het leggen van de funderingen voor de nieuwe kruiskerk, hetgeen door de tegenvallers met de Oldehove vrij spoedig werd gestaakt.

Bron: rapportage van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek over de opgravingen op het Oldehoofsterkerkhof.

fel een experiment. De restauratie van 1910/1911 heeft aangetoond dat Van Aken doordrongen is geweest van de noodzaak van bijzondere voorzieningen voor de fundering. De oplossing heeft hij gezocht in het graven van een grote diepe kuil, waarin afwisselend harde kalk- en stevige kleilagen werden aangebracht, ongeveer tot een dikte van 1.15 meter. Daarop is men begonnen met de bouw van de toren. Tegelijkertijd was men ook met de fundamenteën voor de kerk (noordelijke gedeelte) aan de gang, zoals het eerder genoemde archeologisch onderzoek heeft aangetoond.

toren met duidelijke kenmerken van de zuid-Nederlandse gotiek. De 38,85 meter hoge toren hangt 1.55 meter uit het lood. Dat is aanmerkelijk minder dan de toren van Pisa, maar welke stad kan bogen op een toren, die zowel scheef als krom is. De Leeuwarders zijn dan ook erg blij met dit 'misbakseltje'. Elke eeuw opnieuw vroeg de Oldehove ingrijpende voorzieningen. In het begin van de 19de eeuw werd het gemetselde plat vervangen door een houten plat. Daarna werd de volgende grote restauratie uitgevoerd in de jaren 1910/1911, waarbij dr. P.J.H. Cuijpers als rijksgecommitteerde optrad en tegen-

De enige overgebleven gotische balustrade, aansluitend aan de traptoren aan de Noordzijde.

Om elk risico uit te sluiten is de Oldehove van een vrij brede voet voorzien, waarbij de zware steunberen (twee per hoek) toch wel vertrouwen gevende extra stevigheid gaven. Helaas, het liep allemaal anders, want toen de toren nog maar ruim 10 meter hoog was, begon hij al in noordwestelijke richting te verzakken. Aan die zijde van de toren is de traptoren gebouwd, die met zijn uiteindelijk 127 zandstenen treden een formidabel gewicht vormt. Jacob van Aken heeft de verzakking gecorrigeerd door te lood verder te gaan met bouwen. Op bijna 2/3 van de huidige hoogte van de toren bleek duidelijk, dat de verzakking voortging. Dat moet Van Aken al in een veel vroeger stadium bekend zijn geweest en hem met 'chagrín' hebben vervuld en wel zodanig dat hij in het 3e jaar van de bouw overleed.

Zijn opvolger werd Cornelis Frederiks. Deze wist zijn kwaliteiten beloond te krijgen met tien in plaats van acht stuivers per dag en verder genoot hij dezelfde emolumenten als Van Aken.

Cornelis Frederiks ging op dezelfde wijze verder met bouwen als Van Aken, nl. weer te lood op het scheefgezakte en kromme gedeelte. Cornelis Frederiks heeft maar een jaar aan de bouw van de toren gewerkt, waarna het werk werd stilgelegd. Leeuwarden zit sindsdien met een niet afgebouwde

woordig was bij de oplevering van het werk: 'de toen bijna 84-jarige grijsaard klom met jeugdige kracht den toren op en af, zonder eenig bezwaar, en nam alles met zoo'n ijver en zoo nauwkeurig op, als dit aan menig jongmensch moeilijk zou gevallen zijn'.

Tijdens de grote restauratiebeurt van 1910/1911 werden in de muren 27 zware polsdikke ankers aangebracht om het verticale scheuren van de toren tegen te gaan en werden met cementspecie diverse metselwerken uitgevoerd.

Dan komen we tenslotte bij de laatste uitvoerige restauratiebeurt van oktober 1972 tot oktober 1974. Veertien jaar daarvoor, nl. in 1958, in een tijd dat restaureren nog min of meer werd beschouwd als een hobby van enkelingen, begon het gemeentebestuur reeds te denken aan de restauratie van de toren. Toch duurde het nog tot 1967 voordat een restauratieplan ter tafel lag. De oorzaak hiervan was, dat de restauratie van de Oldehove steeds voor andere urgentere restauraties moest wijken, waarbij de slogan 'deze stoere wachter valt direct niet in elkaar' telkens het excuus was. Het restauratieplan 1967 gaf een kostenbedrag van rond f 2.500.000,— bij een geschatte restauratieduur van 4 jaar. In 1969 was het bedrag al opgelopen tot f 3.000.000,—, maar geld was er niet.

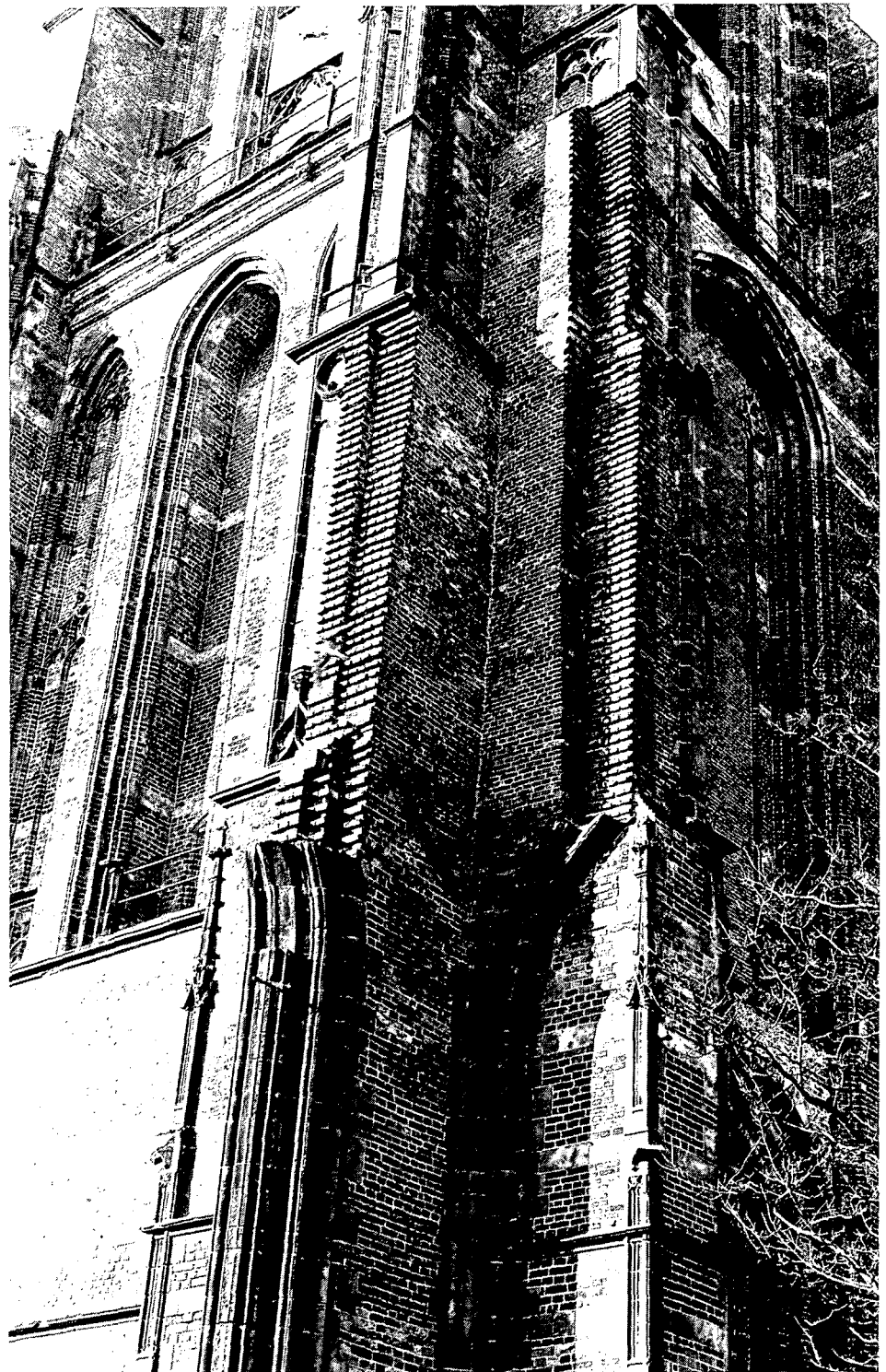
In de loop van 1972 kwam echter bericht, dat de totale restauratie van de toren uitgevoerd zou kunnen worden in het kader van de werkgelegenheid. Voorwaarden: vóór 1 januari 1973 beginnen; klaar vóór 1 januari 1974! Dan schrijven we najaar 1972, d.w.z. dat rekening houdend met voorbereidende werkzaamheden de daadwerkelijke restauratie één jaar zou kunnen duren. Een onmogelijk korte tijd als wordt bedacht, dat in de beginfase de materialen rond 40 meter omhoog zouden moeten worden gebracht. Niettemin werd in een doorwerkkist met extra mankracht en een zorgvuldig uitgekend organisatie-programma begonnen.

Vanaf de steiger bleek pas hoe slecht met name de kop van de toren was. Het in 1910/1911 ingeboete metselwerk bleek geen hechting met het overige oude metselwerk gekregen te hebben, enerzijds door toepassing van een te harde steensoort en anderzijds door de toepassing van cementspecie, hét wondermiddel in die tijd.

De restauratie 1972/1974 kenmerkte zich door een echte ambachtelijk uitgevoerde consolidatie van de toren, waarbij de bij zo'n toren passende materialen werden gebruikt. Verrotte balkkoppen werden echter uiterst modern aangepakt met epoxiehars en glasfiber-wapening. Het zandsteenbesluit noopte tot eenzelfde moderne aanpak van de zandstenen elementen. Die werden nl. hersteld met 'minéros', een soort steenachtig materiaal, dat in poedervorm op de bouwplaats kwam. Vermeldenswaard is nog dat tot ongeveer 2/3 van de huidige hoogte van de toren de zandsteenblokken van knijpschaargaten waren voorzien en daarboven niet. Dit wijst op twee verschillende hijsmethoden voor die zware blokken en waarschijnlijk ook op de directie-wisseling door de dood van Van Aken, die dus 2/3 van de toren zou hebben gerealiseerd.

Nu kan de 4 ton zware klok in de toren weer één van haar opschriften waarmaken

'bij blijde gebeurtenissen doe ik vrolijke zegetonen horen'

Steunberen met vertanding. Aan weerszijden de natuur- en baksteen aanzetten voor de ramen, die er nooit zouden komen. Alle foto's: Monumentenzorg Leeuwarden.